

Marek Fałdowski, *Zagłada Polskich Policjantów więzionych w obozie specjalnym NKWD w Ostaszkanie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016, ss. 464

Wydana w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie książka Marka Fałdowskiego, przedstawiająca dzieje przedwojennych funkcjonariuszy policji, którzy po 17 września 1939 r. dostali się do niewoli radzieckiej, znalazła należyte odzwierciedlenie w literaturze naukowej. Bogata historiografia dotycząca oficerów Wojska Polskiego więzionych na Wschodzie, kontrastuje z dosyć ubogą i fragmentaryczną literaturą poświęconą losom polskich policjantów w ZSRR po 17 września 1939 r. Książka Marka Fałdowskiego stanowi pozycję, która w sposób kompleksowy i wyczerpujący uzupełnia tę lukę.

Autor publikacji, adiunkt w Instytucie Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, umiejętnie połączył swoje zainteresowania naukowo-badawcze koncentrujące się na historii policji z własnym doświadczeniem zawodowym.

Formalnie zakres chronologiczny książki dotyczy okresu od 17 września 1939 r. do końca maja 1940 r. Autor świadomie poszerzył te ramy o charakterystykę funkcjonowania Policji Państwowej w okresie międzywojennym oraz opis losów policjantów ocalałych z zagłady. Przekroczenie ram chronologicznych miało korzystnie wpłynąć na jasność prezentowanego wykładu. Zabieg ten wymaga wyjaśnień, gdyż zakres prezentowanej treści wyznacza tytuł książki.

Na uwagę zasługuje również szeroko omawiany dorobek historiografii dotyczący polskich jeńców wojennych na Wschodzie. Wnikliwa analiza opracowań, które przyniosły postęp w badaniach nad zbrodnią katyńską, stanowiło zachętę do badań nad losami polskich policjantów osadzonych w Ostaszkanie. Dorobek ten Autor ocenił jako imponujący, zarówno w aspekcie ilościowym jak i jakościowym. Przyczyn zainteresowania problematyką polskich jeńców wojennych upatruje Autor w zmianach, które zaszły w Europie Wschodniej oraz możliwością udostępniania badaczom archiwów poradzieckich, jak też prowadzenie prac ekshumacyjnych w miejscach zbrodni.

Książka oparta o bogate materiały źródłowe pochodzące zarówno z krajowych oraz zagranicznych placówek archiwalnych jest próbą – jak pisze Autor – opartą na wszystkich możliwych do wykorzystania źródłach archiwalnych proveniencji polskiej jak i rosyjskiej. Na tej podstawie dokonano rekonstrukcji losów polskich policjantów od momentu dostania się do niewoli radzieckiej do ich śmierci w Kalininie i pogrzebu w Miednoje.

Niewątpliwym walorem analizowanej pracy jest konfrontacja materiałów źródłowych wytworzonych przez organa NKWD z materiałami krajowymi oraz przechowywanymi poza granicami, co jak łatwo wywnioskować stanowiło nie lada problem badawczy, z czym Autor poradził sobie znakomicie. Praca ma ogromną wartość poznawczą, a chronologiczno-problemowy jej układ sprzyja jasności prezentowanego zagadnienia.

Autor szeroko omawia losy funkcjonariuszy policji bezpośrednio po agresji ZSRR na Polskę, charakteryzując wnikliwie okoliczności w jakich dostawali się do niewoli. Na uwagę zasługuj-e podjęta próba charakterystyki jeńców pod względem społeczno-demograficznym. Wiele miejsca zajmuje opis organizacji obozu w którym przedstawiono życie codzienne jeńców jak np. warunki bytowe i sanitarne, prace podejmowane przez nich, a także atmosferę „wychowawczą” panującą w obozie. Kierownictwo obozu oraz jego administracja aktywnie podejmowały działania mające na celu indoktrynację polityczną policjantów. Wnikliwie scharakteryzowano także atmosferę psychologiczną panującą wśród jeńców, dla których najtrudniejsze były pierwsze tygodnie niewoli. Słusznie Autor zwraca uwagę na fakt, że tęsknota stanowiła dla jeńców cierpienie trudne do zniesienia. Duży wpływ na ich kondycję psychiczną miała zarówno przegrana kampania wrześniowa, jak też ich indywidualne losy. Wojna stanowiła przełom zarówno w ich życiu zawodowym jak też prywatnym.

Charakteryzując środowisko jenieckie Autor zwrócił uwagę na trzy postawy prezentowane przez nich, dotyczące poglądu na przyczyny klęski wrześniowej, zaznaczając jednocześnie, że było to wynikiem ich osobistych doświadczeń życiowych jak też wykształcenia. Grupa oficerów i wyższych urzędników prezentowała pogląd, że przyczyna klęski wrześniowej tkwi w nierównowadze sił konfliktu. Podoficerowie i szeregowi podkreślali znaczenie błędnej polityki rządu, braku przygotowania do wojny, czy też korupcję rządzących. Radykalne stanowisko wiązało się z poglądem dotyczącym zdrady rządzących.

W okresie kilkumiesięcznej niewoli nastroje, postawy i zachowania policjantów ewoluowały. Nastroje polityczne miały charakter antyradziecki, a część policjantów optymistycznie oceniało swój pobyt w obozie, licząc na pomoc w Anglii i Francji i zmianę niekorzystnej sytuacji na arenie międzynarodowej. Jeńcy nie godzili się na to, by pozbawiono ich praw, regularnie pisząc skargi, prośby i podania. Zwracali uwagę także na poprawę warunków bytowych i konieczność zapewnienia lepszej opieki lekarskiej.

Ciężkie warunki bytowe wpływały niekiedy negatywnie na zachowania moralne, dały o sobie znać słabości ludzkiego charakteru i chociaż były to zjawiska jednostkowe to jednak zdarzały się. Wszystkie przypadki omawiane w książce znajdują uzasadnienie w materiałach archiwalnych, dokumentacji prowadzonej przez administrację obozu, raportach, listach, pamiętnikach, dziennikach, wierszach i opowiadaniach.

Na uwagę zasługuje szczegółowy opis działań podejmowanych przez jeńców jako wyraz ich niezwyklej w takich warunkach aktywności. Nielegalnie organizowane uroczystości patriotyczne i kościelne, dokształcanie w zakresie nauki języków obcych, twórczość plastyczna, kultywowanie życia religijnego, obchodzenie świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy, sport i kultura fizyczna były ważną formą aktywności podejmowaną przez jeńców, odciążającą ich od powszechnego zubożenia, pozwalającą przetrwać najtrudniejsze chwile. Realizacja tych różnorodnych form zajęć była w znacznym stopniu utrudniona i zabroniona przez władze obozowe, które dążyły głównie do zniewolenia umysłów. Propaganda radziecka oscylowała wokół trzech podstawowych celów. Chodziło tu o pozbycie się tych grup i jednostek ze społeczeństwa polskiego, które mogły być potencjalnymi nośnikami tradycji narodowo-patriotycznych. Ważnym celem było też pozyskanie Polaków do współpracy i wykorzystanie ich jako czynnika inspirującego grupy polskiej inteligencji.

Książka zawiera staranną dokumentację dotyczącą przebiegu likwidacji obozu ostaszowskiego. Wielkie znaczenie dla czytelnika ma, jak sądzę, omówienie nastrojów policjantów w okresie likwidacji obozu i wstrząsającego przebiegu ich mordów.

Chociaż pierwsza decyzja o likwidacji polskich policjantów zapadła w styczniu 1940 r., to sam proces myślowy dotyczący tej decyzji musiał zrodzić się w umysłach decydentów dużo wcześniej. Policjanci, jako grupa niepoddająca się reedukacji politycznej, zostali przeznaczeni do całkowitej likwidacji.

W książce zamieszczono również opis dalszych losów nielicznych policjantów ocalałych od zagłady, którzy zostali umieszczeni w obozie w Griazowcu.

Wśród wielu hipotez na temat przyczyn wymordowania polskich jeńców w ZSRR najbardziej racjonalna zdaniem Autora jest, ta która mówi o szeroko podjętych działaniach zmierzających do zniszczenia polskiej państwowości.

Książka jest solidnym naukowym opracowaniem. Integralną jej część stanowią aneksy, gdzie umieszczono strukturę organizacyjną obozu w Ostaszkowie, szkice i mapki obrazujące usytuowanie go w terenie a także wykaz jeńców zmarłych w czasie pobytu w nim. Obszerny wykaz pracowników centralnego i terenowego aparatu NKWD zaangażowanych w mord na polskich policjantach wraz z danymi obrazującymi przebieg ich kariery politycznej zamyka listę aneksów. Poza tym liczne tabele i rysunki ułatwiają lekturę książki, podobnie jak wykaz skrótów.

Publikacja zaspokoi w pełni ciekawość poznawczą każdego, kogo ta problematyka interesuje. Autor zawarł przenikliwą i subtelną analizę codziennego życia jeńców. Otrzymujemy więc książkę pełną empatii, szacunku i podziwu dla jeńców, zwłaszcza we fragmentach dotyczących charakterystyki ich postaw i zachowań oraz nastrojów panujących wśród policjantów, w różnych fazach trwania obozu.

Nadzieja Autora, iż dotychczasowa luka w polskiej historiografii zostanie wypełniona poprzez wydanie niniejszego opracowania w pełni ziściła się. Książka może stać się podstawą do dalszych badań nie tylko z powodów naukowych, ale też i ze względów moralnych, by pamięć zamordowanych na Wschodzie Polaków nie zanikła.

rec. Andrzej Sędek

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny